

International Center for Economic Growth

Európai Központ

ICEG VÉLEMÉNY XXVI.

Czakó Veronika: Vállalati klaszterek Magyarországon

2006. május 3.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Bevezetés</i>	<u>3</u>
<i>Elméleti háttér</i>	<u>4</u>
<i>Az együttműködés előnyei a klasztertagok számára</i>	<u>6</u>
<i>Klaszterek Magyarországon</i>	<u>7</u>
<i>Irodalomjegyzék</i>	<u>9</u>

BEVEZETÉS

A vállalati klaszterek mind a fejlett, mind a fejlődő országokban jelen lévő gazdasági szerveződések. A vállalati hálózatosodás folyamata, a vállalati klaszterek létrejötte Magyarországon is megindult. A klaszterben való részvétel versenyképesség növelő tényező a kis- és középvállalkozások számára. A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a klaszterekre irányuló támogatás, a klasztereket célzó technikai segítségnyújtás a fejlesztéspolitika hatásos és költség-hatékony módjának bizonyul.

Magyarországon az elmúlt években számos pályázatot írtak ki különböző állami szervek a kis- és középvállalkozások, illetve az általuk alkotott klaszterek támogatása céljából. A pályázási folyamatban azonban gyakran vettek részt olyan vállalatcsoportok, amelyek között nincs valódi, hosszabb távú együttműködés. A cikk célja, hogy bemutassa a vállalati klaszterek legfontosabb jellemzőit a nemzetközi tapasztalatok alapján, és ehhez viszonyítva felvázolja a klaszteresedés helyzetét Magyarországon.

ELMÉLETI HÁTTÉR

A vállalati klaszterek kialakulása és működése mind a fejlett, mind a fejlődő országokban jellemző. Ipari klaszternek az OECD (2005) definíciója szerint az egymáshoz vízszintesen vagy függőlegesen kapcsolódó, egymással összefüggő üzleti tevékenységre szakosodott cégek és támogató szervezetek helyi csoportosulásait tekinthetjük. Porter [Nadvi, Barrientos (2004, 1.o.)] definíciója szerint az ipari klaszter az egymással kapcsolatban lévő, tevékenységük helyszínét tekintve egymáshoz közel fekvő vállalatok, és hozzájuk kapcsolódó intézmények csoportja, amelyek egy adott iparágban tevékenykednek, és amelyek közös vonásokkal és egymást kiegészítő tulajdonságokkal rendelkeznek. A két definíció alapján a klaszter legfontosabb ismérvei a földrajzi értelemben vett koncentráció, az azonos iparágban kifejtett tevékenység, a közös lehetőségek és kihívások, és a kapcsolódó, vagy egymást kiegészítő termékek. A klaszterekhez azonban nemcsak a vállalatok, hanem az azokat támogató intézmények, érdekképviselői szervezetek is hozzátartoznak.

A regionális klaszterek kialakulásának és fejlődésének ideál-tipikus folyamatát hat lépcsőben határozza meg az Európai Bizottság Observatory of European SMEs nevű szervezete. Első lépésnek tekinthető egy-egy úttörő vállalat tevékenységének megindulása, amelyek termelése speciális helyi tudáson alapul. Az első vállalatok megjelenése után feltűnnek a spin-off vállalkozások (az eredeti vállalatról levált önálló cégek) is. Második lépésként megjelennek a speciális beszállító és szolgáltató vállalatok, és megindul a munkapiaci kínálat specializációja az adott földrajzi területen. A harmadik lépésben megjelennek a klasztert alkotó vállalatokat támogató szervezetek. A negyedik lépésben élénkül a régió kívüli vállalatok klaszter iránti érdeklődése, növekszik a szakképzett munkaerő részaránya. Lehetőség nyílik újonnan alakult helyi vállalatok tevékenységének megindulására a régióban. Az ötödik lépésben megjelennek a piacon kívüli, kapcsolati tőkéhez tartozó eszközök, amelyek hozzájárulnak a helyi tudás és az információ hatékony áramlásához. A hatodik lépés már a klaszter hanyatlásának időszaka, amikor ugyanazok a speciális társadalmi és gazdasági tényezők, amelyek a klaszter felemelkedéséhez vezettek, most már akadályt jelentek a további fejlődésben. A klaszter a merev specializáció zsákutcájába juthat.

A regionális vállalati klaszterek egyik leglényegesebb ismérve a szűkebb földrajzi területre való korlátozódás. Audretsch (1998) a Szilikon-völgy és a Boston közelében található Route 128, magas innovációs kapacitással rendelkező régiókat hasonlítja össze. Mindkét régióban magas a humán tőkével való ellátottság, és mindkét régióban csúcstechnológiai ágazatok találhatóak. A Szilikon-völgy azonban magasabb innovációs potenciállal rendelkezik, amely a vállalatok egymáshoz való közelségének, magasabb fokú interdependenciájának tudható be. A vállalatok dolgozói közötti gyakoribb személyes kapcsolatok, az egymáshoz közel fekvő vállalatok közti munkahelyváltások, a szakmai rendezvényeken való részvétel nagymértékben hozzájárul a tudástőke vállalatok közti diffúziójához. A vállalatok közti innovációs együttműködés sikerességéhez szintén hozzájárul a személyes kapcsolatok földrajzi közelség miatti magasabb fokú intenzitása.

Az információs társadalom terjedése és egyre szofisztikáltabbá válása, az intenzív e-mail kommunikáció mellett a videó-konferenciák terjedése egyes vélemények szerint megtöri majd a klaszter tagok tényleges földrajzi közelségből adódó előnyeit. Ketels (2003) azonban rámutat, hogy a földrajzi közelség továbbra is fontos tényező marad, hiszen a klaszter-beli szereplők közötti interakciók (például véletlen találkozások, megbeszélések), amelyek a kedvező tovagyrúzó hatások alapjául szolgálnak olyan nagyszámú csatornán és szinten keresztül jönnek létre, amit a ma rendelkezésre álló legmagasabb szintű infokommunikációs eszközök sem helyettesíthetnek.

Felmerül a kérdés, hogy mi különbözteti meg a klasztert az egymáshoz földrajzi értelemben közel fekvő, de klaszternek mégsem nevezhető vállalatok csoportjától. Rosenfeld [Európai Bizottság (2002, 13.o.)] rámutat, hogy a klaszter tagok között intenzíven, több csatornán keresztül kell, hogy folyjék a kommunikáció, és több csatornán keresztül kell, hogy végbemenjen az üzleti tranzakciók és a szervezetek közti dialógus. Ezek nélkül az aktív csatornák nélkül az egymással kapcsolatban álló vállalatok kritikus tömege nem alkot társadalmi rendszert, és ebből kifolyólag nem tekinthető klaszternek.

Az Európai Bizottság Observatory of European SMEs szervezete a földrajzi értelemben vett vállalati csoportok három szintjét különbözteti meg az innovációs együttműködés intenzitása szempontjából (Európai Bizottság, 2002, 14.o.). A regionális klaszterek képviselik a legalacsonyabb kooperációs szintet ebben az osztályozásban. A regionális klaszter eszerint egy szűkebb földrajzi területen fekvő, egymással kapcsolatban álló, azonos iparágban tevékenykedő vállalatok csoportja. Egy fokkal magasabb együttműködési szintet képvisel a regionális innovációs hálózat, amelyben kölcsönös megegyezésen alapuló, szervezettebb kooperáció megy végbe a vállalatok között. Az együttműködést erősíti az ezen a szinten már meglévő kölcsönös bizalom, és közös csoportnormák, amelyek a vállalatok közösen kifejtett innovációs tevékenységét is támogatják. A legmagasabb együttműködési szintet a regionális innovációs rendszer kialakulása jelenti. A minél magasabb szintű innováció érdekében kifejtett kooperáció itt már nemcsak a vállalatokra, hanem egyéb intézményekre (egyetemek, kutató intézetek) is kiterjed.

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS ELŐNYEI A KLASZTERTAGOK SZÁMÁRA

A klaszterben való részvétel számos előnnyel jár a klasztertagok számára. Ezek közé tartoznak a hatékonyabb információáramlásból adódó előnyök, a méretgazdaságosságból adódó lehetőségek jobb kihasználása, a közös stratégia kialakítása, az innovációs képesség növekedése. A kormányzati, és egyéb intézményekkel való fellépés hatékonyabbá, a külpiacokon való megjelenés könnyebbé válik a kis- és középvállalkozások számára, ha klasztert alkotnak.

A klaszter működését külön erre a feladatra kijelölt klaszter menedzsment, illetve támogató szervezet segíti. A helyi támogató szervezet feladata, hogy elősegítse a klasztertagok közti kooperációt. Hozzájárul a klaszter működését elősegítő pénzügyi, technikai és termelési szolgáltató egységek régióban való megjelenéséhez. Szakmai kiállításokat szervez, jogi szolgáltatásokat biztosít a tagok számára. Lobbytevékenységet végez a kormányzati szerveknél a klaszter érdekeinek érvényesítésére. Tréningeket szervez a klasztertagok menedzsmentje számára.

Ma már a világ számos országában, számos iparágban, és a szolgáltató szektorban tevékenykedő vállalat alkot vállalati klasztert. Egyrészt megkülönböztethetünk olyan klasztereket, amelyek az adott iparágban világszinten vezető pozíciót képviselő vállalatokat tömörítenek. Ilyen például Finnországban a telekommunikáció, és a Szilikon-völgyben az információs technológia, vagy a kiváló design-nal rendelkező lábbelik gyártásában az észak-olasz cipőgyártó vállalatok klasztere. A cipőgyártásban ugyanakkor a világ számos más országában figyelhető meg szoros, hálózatos együttműködés adott, szűkebb földrajzi területen fekvő vállalatok között, bár ezeken a területeken nem a világon legmagasabb színvonalú gyártás valósul meg. Ilyen a brazil Sinos-völgy cipőgyártói között megvalósuló intenzív kooperáció. De cipőgyártó vállalatok közötti együttműködés létezik Portugáliában, Romániában, és Mexikóban is. Egy adott iparágban nem kell tehát a legmagasabb szintű világszínvonalú termelést megvalósítani ahhoz, hogy klaszterről beszélhessünk. A klaszteres együttműködésből fakadó előnyöket ugyanakkor ezeknek a területeknek a gyártói is élvezhetik.

KLASZTEREK MAGYARORSZÁGON

A Gazdasági és Közlekedési Minisztérium adatai szerint ma Magyarországon 22 vállalati klaszter működik. Ezek zömében azonban nem valósul meg olyan szintű együttműködés, amely alapján valódi klaszternek tekinthetnénk őket. Alapvetően kétféle módon alakulnak ki vállalati klaszterek hazánkban. Egyrészt egy vagy több nagyvállalat és beszállítói hálózatuk között alakulhat ki szorosabb együttműködés, másrészt több, hasonló piaci erővel rendelkező kis- és középvállalat összefogásának eredményeképpen, alulról jövő kezdeményezésként.

Magyarországon a vállalati klaszterek kialakulását több esetben külföldi befektetések indukálták. Az országba betelepült multinacionális vállalatok beszállítói hálózatából alakultak, alakulnak ki a szorosabb vállalati együttműködések (példa erre a Pannon Autóipari Klaszter). Az alulról szerveződő, csak kis- és középvállalkozások alkotta klaszterek létrejötte egyelőre kevésbé jellemző, de vannak kivételek. Ilyen például a Záhony Térségi Logisztikai Klaszter, illetve a mátészalkai Optomechatronikai Klaszter.

A magyarországi klaszteresedést elősegítheti a klaszter-beli részvétel előnyeinek kommunikálása az együttműködés potenciális résztvevői felé. Nemcsak Magyarországon, de egyéb tranzíciós országok kis- és középvállalkozásaira is jellemző a vállalatok közti, a nyugat-európában tapasztalható szintnél magasabb fokú bizalmatlanság. Ennek leküzdéséhez, az összefogás, a klaszterszerű együttműködés versenyképesség növelő mivoltának hatékony kommunikálása kulcsfontosságú feladat. Tudatos klaszterfejlesztés csak a Nyugat-Dunántúl régióban történik, a Pannon Gazdasági Kezdeményezés keretében. A szervezetet a régió hálózat alapú gazdasági fejlesztésének érdekében hívták életre. A Nyugat-Dunántúlon működő Pannon Gazdasági Kezdeményezéshez hasonló szerveződések az ország más, hátrányosabb helyzetű régióiban is hozzájárulhatnak a klaszterek kialakulásához, ezáltal a helyi versenyképesség javulásához.

Elképzelhető, hogy a klaszterek támogatására kiírt pályázatokon való részvétel érdekében létrejött konzorciumok, amelyekben még nem létezik a megfelelő színvonalú és intenzitású, valódi kooperáció a tagok között, a pályázaton való részvétel, a pályázat megnyerése eredményeképpen szorosabb együttműködés alakul ki. A pályázati folyamatban való részvétel tehát már önmagában katalizátorként hathat a klaszterek létrehozása szempontjából.

Az Electrolux jászberényi és nyíregyházi gyára körül kialakult, helyi kis- és középvállalkozásokból álló beszállítói hálózatának tagjai között végzett kérdőíves felmérésből (Bakács, Czakó, Sass, 2005) kiderült, hogy a vállalatok között van egyfajta bizalmatlanság, amely akadályozza az együttműködést. Még azok között a vállalkozások között sem alakult ki kooperáció, amelyek más típusú alkatrészeket szállítottak be az Electroluxnak, tehát nem voltak egymás direkt versenytársai. A kutatás részeként a vállalatvezetők részvételével megtartott közös egyeztetés azonban fórumot szolgáltatott a klaszterszerű együttműködésben való részvétel előnyeinek ismertetésére. Az ilyen egyeztetések más iparágak, térségek esetében is hozzájárulhatnak az együttműködés megindulásához. Az Electrolux Jászberényben és környékén kialakult beszállítói hálózata nem tekinthető klaszternek, de a közös érdekek, közös kihívások, a vállalatvezetők közötti informális kapcsolatok megléte (közülük sokan az egykori Lehel dolgozója volt) alapot szolgáltat egy későbbi szorosabb, klaszterszerű együttműködés létrejöttéhez.

A kutatásban részt vett kis- és középvállalkozások nehézségeik megoldását általánosságban nem elsősorban az egymás közötti kooperáció útján látják megoldhatónak, bár elismerik az abban rejlő

lehetőségeket. Sokkal fontosabb lenne számukra az általános üzleti környezet javítása, kiszámíthatóbbá tétele, az adórendszer egyszerűsítése, a járulékkerhek csökkentése. További megoldandó probléma a közlekedési infrastruktúra javítása. Ezek a problémák nemcsak a Jászberény környékén, hanem az ország más térségeiben működő kis- és középvállalkozások működését is akadályozzák.

Magyarországon a klaszter alapítások, együttműködési kezdeményezések száma mutatja a klaszterkoncepció köztudatba való bekerülését. Az együttműködések erősítése, a bennük rejlő teljes potenciál kihasználása azonban a kezdeményezések nagy része esetében még várat magára. A meglévő kezdeményezések erőteljes területi koncentrációt mutatnak. Észak-Magyarországon és a Dél-Dunántúlon szinte teljesen hiányoznak a klaszter kezdeményezések. A jövőben tehát nemcsak a már megindult kooperációk erősítése, hanem a hálózatos együttműködés gazdaságilag hátrányosabb helyzetű térségekben, régiókban való megindítása is fontos feladat.

IRODALOMJEGYZÉK

Audretsch, David B. (1998): „Agglomeration and the location of innovative activity”, Oxford Review of Economic Policy, Vol. 14, No. 2, 18-29. o.

Bakács András, Czakó Veronika, Sass Magdolna (2005): „A hálózatosság feltételei és lehetőségei a háztartásigép-gyártásban Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon”, az ICEG Európai Központ által a VÁTI Kht. részére készített tanulmány.

Európai Bizottság (2002): „Regional Clusters in Europe”, Observatory of European SMEs, No. 3, <http://europa.eu.int/comm/enterprise>.

Ketels, Christian H. M. (2003): „The development of the cluster concept – present experiences and further developments”, NRW konferencia a klaszterekről, Duisburg, 2003. december 5., http://www.isc.hbs.edu/pdf/Frontiers_of_Cluster_Research_2003.11.23.pdf.

Nadvi, Khalid - Barrientos, Stephanie (2004): „Industrial Clusters and Poverty Reduction”, UNIDO, Bécs, <http://www.unido.org/file-storage/download/?file%5fid=24733>.

OECD (2005): „Business Clusters: Promoting Enterprise in Central and Eastern Europe - Executive Summary”, <http://www.oecd.org/dataoecd/7/8/35136722.pdf>